

С а м у р

№ 1 (225) 2010-йисан 30-ЯНВАРЬ

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ЧЕХИ КОМПЛЕКС

Алай йисан 20-январдиз Бакуда 1990-йисан гъа юкьуз шегьид хъайи къегъалар эбеди яз риклел хкидай чехи комплекс ачухарна. Тедбирда Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева иштиракна.

Алатай йисан октябрдилай эцигиз гатIунай комплексди 1500 квадратметрдин чка къазва. Адан цлар Африкадайни Украинадай гъайи мармардалди безетмишнава. Метродин 20-январь станциядиз мукьвал чкадал эцигнавай комплекс авай парк къилий-къилди авадан авуна.

Виридуьньядин азербайжанвийрин рейсад-

АЗЕРБАЙЖАНДИН КIВАЛ

вилин йикъахъ ва цийи офис - "Азербайжандин КIвал" тешкил хъунихъ авсиятда Германияда чехи мярекат къиле фена. "Азербайжандин КIвал" офисдин къил Тофикъ Къараев я. Ада мярекатдин иштиракчийриз 2010-йисуз вичи регбервал гузвай коллективди Германияда гъихътин крар къилиз акъуддатIа малумат гана. Цийи тешкилатди Азербайжандинни Германиядин арада алакъяр мадни хъсанаруниз куьмек гуда.

Гъар йисуз дуьньядин уьлквейра уьмуьрдин

ЦИЙИ ДЕЛТАР

ери тайнарзавай "International Living" журналди вичин ахтармишунрин нетижаар ачухарнава. Яшайиш виридалайни хъсан тир уьлквейрин жергеда сад лагъай чка 82 балл КIватIай Францияди кунва. Австралия къвед лагъай, Швейцария пуд лагъай, Америкадин Садханвай Штатар 7-чкадал ала. Яшайиш виридалайни пис тир уьлкве Сомали я.

Малуматдай аквазвайвал, Азербайжанди 194 уьлкведин арада 139-чка кунва. Постсовет маканда Литва яшамаш хъун патал кутугай чка яз гъисабнава. Ада умуми сиягда 22-чка кунва.

Азербайжан Республикадин Президент

ПОСОЛВИЛЕ ТАЙНАРНАВА

Илгъам Алиеван серенжемдалди и йикъара са шумуд уьлкведа чи республикадин цийи посолар тайнарнава. Мурад Нежефбейли Швейцариядин Конфедерациядин посолвиле тайин хъанва.

Машгъур кIарви алим Октябрь Эмирбегован хва Эльчин Эмирбегова алай йисалай Францияда Азербайжандин посолвиле КIвалахда. Чи Президентдин къайгъударвилин нетижа яз ихътин жавабдар къуллугъдал тайин хъанвай Э.Эмирбегов вичихъ чехи алакъунар авай лезги интеллигентрикай я.

2010-йисан 1-февралдилай Ирандиз фин-хтун

ВИЗА ГЕРЕКЗАМАЧ

лап регъят жеда. Гила и уьлкведиз фин патал виза герекзамач. И барадай и йикъара Ирандин Азербайжанда авай посолдин векилди малумат гана. Цийи къайдадив къадайвал, Азербайжандин ватандашривай Иранда 15 юкьуз амуькьиз жеда. Идалай гзаф вахтунда амуькьиз КIанзавайбуру уьлкведин талукъ органрин разивал къачуна КIанзава.

РЕДАКТОРДИН ГАФ

ШАБАШ

И мукъвара чун са мехъерихъ галай. Бакуда КIвалахзавай, тIвар-ван авай са кIарвиди вичин мукъва-къилийрин, хайибурун, ярар-дустарин чехи паяр районда яшамаш жезва лугъуз хчин хийирдин мярекат КIара къиле тухузвай. "Заз жуван хциз халисан лезги мехъер ийиз КIанзава, чи халкъдин адетар чна хуьн тавуртIа, ни хуьда?" - лагъанай ада. И гафар ван хъайила чун гъиле авай крарни туна, КIариз рекъе гъата. Лезги мехъерихъ цигел я лугъуз.

"Пери" тIвар ганвай мярекатрин КIвализ атайла чкадин ансамблди язвавай лезги макъамри КIвачерик звер кутазвай. Чун гъиссерал звал алаз залдиз гъахъайла мехъер цийиз гуьнгъуна гъатнавай. Туьнархъунар бул тир межлис шад ванерив ацIанвай. Мехъерин иесиди лезгидалди тост лугъузвай.

Бакудай атанвай маса мугъманар хъиз чунни къилел мертебада, къилди суфрадихъ ацукъарна. Гафар гзаф чидай марагълу инсанрин межлиса вахт гъикI алатнатIа чир хъанач чаз. Са вахтундилай сад лагъай мертебадай атай гурлу ванери чун ялна. Вири хъиз чунни анихъ элкъвена. Чамрани суса къуьлерзавай. Инсанри абур юкьва туна капар язавай.

Ингъе са кардал чун вири пагъ атIана амуькьна. Шабаш гузвайбуру пулар цавуз хкадариз сусан къилел "пуларин марфар" къурзавай. Лацу лифрез ухшар сусан лацу дуьгъурдални булушкадал къацIай пулар алкIизвай. Вад, цIуд, къад манатдин, гъакIни урусрин 10 рублрин чарар сусан къилел, къуьнерал, гъилерал, гъанайни чилел авахъзавай. Сусан капашарни пуларив ацIанвай. Адан иер, назлу акунри и кардив къазвачир. Лацу лечегра чIулав лекеяр гъатзавай мулдин цуькведиз ушар тир свас. Адан лацувал, паклувал акваз-акваз квахъзавай.

Им адетдин лезги чамранни сусан къуьл тушир, рикIе перишанвилдин гъиссер твазвай, ажузвилехъ,

пулунилай аслувилехъ язвавай къуьл тир. Сусазни чамраз вучдатIани чизвачир. Абуру и югъ гъикъван чIав тир вилив хуьз. Бахтлу лекъери хъиз макъамрал илигиз, бахтаварвилин гъиссералди дамахиз КIанзавай абуруз. Ингъе пулари жегъилрив вил ахъайиз гузвачир. Къерехда акъвазна межлидиз килигзавай бубадин хвешивилин и къил а къил авачир. Чилелай пулар КIватIзавай аялри лагъайтIа, КIвачерик акатиз, къуьлзавайбуруз генани гзаф манийвал ийизвай. Чеб квадратнавай сусани чамра сад-садаз килигиз, и кардин эхир гъикI жедатIа лугъуз фикирзавай. "Лезги адетар" чIуризни КIанзавачир жегъилриз.

Арачиди аялри КIватIиз, вичив вугузвай пулар макъамчийрин чедоманда твазвай. Пул къуьлу авун патал адав агатзавайбурув ада гъа пулар гузвай. Гъа икI, пулари сусан винелай, чилелай, аялрин гъилерилай, арачидилай, ахпа мадни сусан винелай цIар ягъизвай... КIацIай пулар гъиле къур межлисегълийри чпин чкайрал ахцукъна тIуьн-хъун давамарзавай.

Эхирни са ни ятIани свас гъиле авай пулар далдамчийрин вилик вегъ лагъана гъавурда туна. Суса гъакIни авуна. Къуьнелай залан пар алаатай хъиз хъана адаз. Са адаз ваь, мехъерихъ галайбурузни регъят хъана. И гъарай-вургъай, шабашар вири далдамчийр патал тир!

Пагъ атIана амай чун. Яргъарай атанвай мугъманар къах хъанвай. Мугъманрихъ гзаф духтурарни галай ва гъабурни вучдатIа тийижиз амай. Сада лагъай гафар япарихъ галукъна чи: "Ибур гъикъван гуьгъуьна аматIа аку". Муькуьда адан гафариз къуват гана: "Чи пата шабашар советрин девирда ийидайди тир". И гафари рикI тIар тавун мумкин тушир.

Лезги мехъерар дегъ чIаварилай шабашар галачиз къиле фейиди я. Чи мехъеррар лезги къуьлери лишанлу авурди я. Рушарини гадайри иер къуьлеруналди гуьжегардай. Лезги демер, лезги адетар,

лезги къилихарни хесетар къалурдай мярекат хъиз халкъди гъамиша багъаз къурди я мехъер. Гъавилий виш йисара лезгийрин дамахдиз элкъвей демерин суракъар вири дуьньядиз чкIайди я. Ингъе гзаф чIуру адет тир шабаш къабулна чна патанбурувай. Лацу пекиниз ягъай чIулав пине хъиз рикIиз такIан ятIани къабулна чна шабаш.

Садбуру шабаш макъамчийрин гъакъи я лугъуда. И гъакъи къуьлзавайбурун къилелай алах тавуна, абурун гъилер къацIур тавуна макъамчийрив вугайтIа же-ччи? Чпиз гуьрметзавай сенякарри и рекъелди пулар КIватIада эхир.

Садбуру шабаш кесибвилдин лишан я лугъуда. Чпихъ мумкинвал авачир мехъерин иесияр макъамчийр шабашдалди рази ийиз алахъда. Авайвал лугъун хъи, исятда макъамчийр чпин гъакъи рахун тавуна мехъерик физвач. АкI ятIа и татугайвилер арадиз гъайиди вузар я, ансамблар?

Макъамчийрни маничийр дегъ чIаварилай халкъдин арада меденит теблигъзавайбуру я. Абуру инсанриз хуш легъзеяр бахшда, абурун рикIера къенивилдин гъиссер твада. Чаз икI чида.

Са суал къевеза: гзаф районрин агъалийри фадлай негънавай, халкъдин адетрик рехне кутазвай шабашдал КIара цийи къилелай чан хкун яраб ни КIвалах ятIа? Бес КIарин талукъ идарайри, вилик-къилик квай ксари, агъсакъалри, интеллигентри вучиз и кардиз рехъ гузва? Курортдин зона хъиз сейли хъанвай, гъар йисуз агъзурралди инсанар къевез-хъфизвай и лезги районда ихътин татугайвал хъун кутугай кар яни?

Редакциядай: *Играми КIелзавайбуру! Чна квевай и месэладикай веревирдер авун тIалабзава. Чаз кхъихъ, жуван фикирар лагъ, меслятар це!*

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Гуржийрин хроникада кхъенвайвал, лезгийр эвел христианар тир. Абурухъ гуржи кхъинар чирзавай, гуржидалди КIелзавайбуруни авай. Тимурленга лезгийриз гуржи чIалал КIелдун къадагъа авуна. А хуьрер мусурман хуьрериз элкъуьрна, абуруз муллаяр тайинарна ва аялар араб чIалал КIелиз мажбурна.

Известия грузинских летописей о Северном Кавказе и России. Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Тифлис 1898. Вып. XXII. с. 51.

ЧIал акъулдин булах я, акъул - чIалан дамах.

Лезги халкъдин мисал

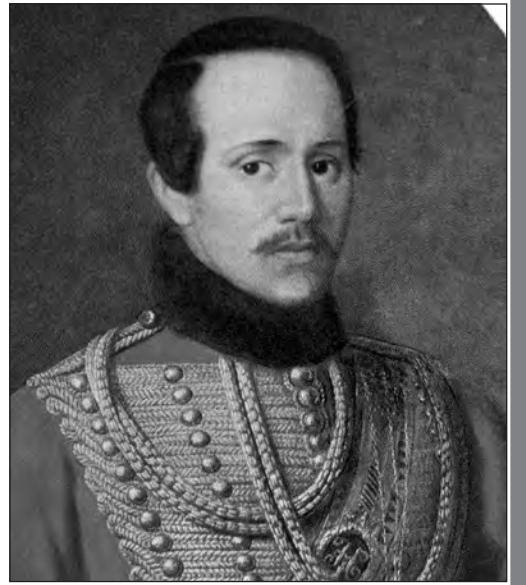

Наталья АЛИБЕКОВА,
учительница русского языка Ширвановской сельской средней школы Гусарского района.

Привет тебе, Кавказ седой, Твоим горам я путник не чужой...

М.Ю.ЛЕРМОНТОВ

ОТВЕТ НОВЫХ ПОКОЛЕНИЙ

В конце прошлого года в Гусаре прошел республиканский литературный праздник, посвященный 195-летию со дня рождения мятежного русского поэта М.Ю.Лермонтова. Под знаком этой даты проходит весь 2009-2010 учебный год в русскоязычных образовательных заведениях Азербайджана, как до этого была отмечена 210-я годовщина со дня рождения А.С.Пушкина.

Инициатором проведения этих мероприятий выступает Российский информационно-культурный центр в Азербайджане, который стал у нас одним из многих мостов межэтнического общения и вносит посильный вклад в дело укрепления добрых взаимоотношений между народами нашей страны и России.

Гостями праздника проходившего на базе Гусарской средней общеобразовательной школы № 3 были представители правительственных структур республики, Посольства Российской Федерации и Русской общины в Азербайджане, Федерального агентства по образованию, Университета Дружбы Народов из Москвы.

*Как сладкую песню отчизны моей
Люблю я Кавказ... - писал Лермонтов.*

Известно, что в детстве Лермонтов перенес корь и родные дважды привозили его на кавказские минеральные воды. В 1825 году десятилетний Лермонтов в третий раз приезжает на Кавказ и поселяется в доме у своей тети. Оттуда хорошо была видна описанная потом в "Герое нашего времени" гора Машук. Там, в городе Минводы будущий поэт наблюдал нравы кавказцев, восхищался их мужеством. Он бывал на празднествах горцев, слушал народные песни, смотрел зажигательные пляски, состязания в стрельбе на скаку. Яркие впечатления на долгие годы вдохновили поэта.

*Как я любил Кавказ мой величавый,
Твоих сынов воинственные нравы,
Твоих небес прозрачную лазурь
И чудный вой мгновенных громких бурь.*

Особое место занимают в раннем романтическом творчестве Лермонтова стихотворения и поэмы, посвященные Кавказу, - "Черкесы", "Кавказский пленник", "Измаил-бей", "Хаджи Абрек" и др.

Весной 1837 года за крамольное стихотворение "На смерть поэта", написанного по горячим следам гибели А.С.Пушкина, Лермонтова высылают на Кавказ. Здесь он работает над "Княжной Мэри" и другими частями романа "Герой нашего времени". В этом черном крае, что послужил ему благодатной творческой почвой, со-

зрели его самые яркие творения, поэмы "Демон" и "Мцыри", такие стихотворения как "Аул Бастунджи", которые мы изучаем со школьной скамьи.

Он, как и Пушкин, сопровождает нас всю жизнь. Мы полюбили воссозданный пером его мир любви и печали, отчаянной удали во имя любви. Зримый, вполне осязаемый, предстает поэт нашим глазам, воплощенный в запоминающихся образах Печорина и княжны Мери с ее удивительными бархатными ресницами, Азамата и красавицы-горянки Бэлы, оказавшейся волею обстоятельств на Кавказе печально-красивой княгини Веры, и в других. Какие-то черты самого Лермонтова будто сливаются для нас в облике его главного героя. Есть у поэта стихи, от которых глаза застилают слезы и душа замирает, очарованная, так они прекрасны:

*Выхожу один я на дорогу;
Сквозь туман кремнистый путь блестит;
Ночь тиха. Пустыня внемлет Богу,
И звезда с звездою говорит...*

Как постичь, что многие из лучших его творений, исполненные глубинного смысла, написаны им еще в юношеские годы. Видно, гению неведом возраст...

Тема собственной ранней гибели пронизывает все творчество поэта и не отпускает его до последних дней. В стихотворении "Сон" предсказаны им подробности, потрясающие тем, что они в точности сбылись:

*В полдневный жар в долине Дагестана
С свинцом в груди лежал недвижим я;
Глубокая еще дымилась рана,
По капле кровь сочилась моя!*

*Лежал один я на песке долины;
Уступы скал приснились кругом,
И солнце жгло их желтые вершины
И жгло меня - но спал я мертвым сном.*

Некоторые предсказания Лермонтова можно назвать пророческими. Вот пример того, как он предвидел свою бу-

славу потрудился педагогический коллектив школы во главе с директором Гаджибалай Ашуровым и работающим здесь председателем русской общины Гусарского района Евгением Шубиным.

На торжественном открытии праздника собравшихся приветствовал заведующий Гусарским ОНО Нифтали Фарзалиев. Выступавшие, представители Российского посольства в Азербайджане, Министерства просвещения республики, гости из Москвы рассказали о том, как преломилась поэзия

на русском, азербайджанском и лезгинских языках. Руководила подготовкой композиций учительница русского языка Гурият Керимова. Особое внимание она уделила эпизоду приезда Лермонтова в Гусар. Оказывается, в то время это был небольшой военный городок и состоял из крепости и трех улиц: Базарной, Дворянской (Офицерской) и Садовой. Слух о приезде поэта-бунтаря быстро распространился по всей округе - многие хотели увидеть Лермонтова.

В доме у врача Маршева он познакомился со многими образованными из коренных жителей: Гаджи Али Эфенди, Гаджи Давидом, Лезги Ахмедом и другими. Лезги Ахмед был ашугом. Именно с его слов и была написана поэма "Ашуг Гариб". А будучи в гостях у философа Гаджи Али Эфенди, поэт написал свое знаменитое стихотворение "Кинжал". Инсценировка учащимися стихотворения "Прощание" ("Не уезжай, лезгинец молодой...") сопровождалась искрометной "Лезгинкой". Весь зал рукоплескал.

Студенты Бакинского Сла-

душую славу: "Неведомый пророк мне обещал бессмертье!" Извилисты кавказские маршруты поэта. Побывал он также в Азербайджане, в Губе и Гусаре. Есть одноэтажный домик, с выходящим на улицу застеленным мезанином в Гусаре, где останавливался Лермонтов. Не первый год, как поставлена там стена с его барельефным бюстом и строками, посвященными Кавказу. Поэтому выбор места для проведения знаменательного литературного праздника не случаен.

Приехавшие гости, в сопровождении хозяев возложили цветы у памятника. Учащиеся школы, в котором они побывали, встретили их по кавказскому обычаю - приветствием детей в национальных лезгинских костюмах с подносами, полными восточных сладостей.

Здесь собрались учителя и учащиеся из разных школ района, любящие русский язык и литературу. Гости из России - профессора Иван Пугачев, Александр Гарцов, доцент Светлана Ельникова были приятно удивлены стечением народа в праздничных нарядах, обилием цветов. На стенах фойе и актового зала были представлены композиции, из портретных плакатов со стихами и рисунками детей к произведениям любимого поэта. На

Лермонтова в судьбах и жизни многих людей самых разных национальностей, бывших в свое время гражданами единой для них державы, какой заряд объединительной миссии несет его поэтическая строка и для новых поколений на постсоветском пространстве.

Л.Якунина, председатель ассоциации русскоязычных учебных заведений Азербайджана, наградила учеников с лучшей успеваемостью по русскому языку Гусарского района ценными подарками Центра русской культуры.

Учащиеся 3-й школы, где проходил праздник, выступили с литературной композицией, посвященной жизни и творчеству Лермонтова. Впечатляло, что стихотворения звучали

Университета совместно с драмстудией "Сфера" и под руководством кандидата филологических наук Ф.Муразовой тоже привезли свои инсценировки на произведения поэта.

Не уступали им в мастерстве и юные артисты из Бакинского детского театра "Гюнай". Так все должно было завершиться. Дети Кавказа привечали родного поэта:

*Тебе, Кавказ, - суровый царь Земли -
Я снова посвящаю стих небрежный;
Как сына, ты его благослови
И осени вершиной белоснежной.*

*От ранних лет кипит в моей крови
Твой жар и бурь порыв мятежный;
На севере в стране тебе чужой
Я сердцем твой, - всегда и всюду твой!*

(Əvvəlki qəzetimizin 30 sentyabr, 27 noyabr, 30 dekabr 2009-cu il tarixli saylarında)

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, məşhur ləzgi tarixçisi A.R.Şixsaidovun son vaxtlar üzə çıxardığı, ərəbcə yazılmış anonim xronikada Hacı Davudun Şamaxını azad etməsi, Gəncəni mühasirəyə alması, Ərdəbil üzərinə hücumu keçməsi ilə bağlı indiyədək məlum olmayan faktlar aşkar edilmişdir. Həm bu xronikadan, həm də son illər aşkar edilmiş bəzi arxiv sənədlərindən məlum olduğu kimi, xərəcə İran şahına xidmət edən Tarki şamaxlı Adil Girey Hacı Davudun Şamaxını azad etmək planına mane olmaq istəmiş və bu məqsədlə Qayıtaq usmisi Əhməd xanı hədə-ləyərək demişdi ki, sən qızılbaşlara hücum etsən, mən də sənə vilayətinə hücum edəcəyəm. Əgər Şamaxı üzərinə yürüşdə iştirak etməsən sən və döyüşçülərin İrandan biz aldığımız qədr xərəc alacaqsınız. Şamaxının xəbərdarlığından ehtiyat edən Əhməd xan Qayıtağı müdafiə etmək üçün burada qaldı. Hacı Davudun köməyinə isə Qaidməhəmməd və Qavraməhəmməd başda olmaqla qoşununun bir hissəsini göndərdi.

Beləliklə, kifayət qədər qüvvə toplayan Hacı Davud özünün, Surxayın, Əli Sultanın, Əhməd xanın, qəbələli ləzgi İbrahimin silahlı dəstələrindən ibarət böyük qoşunla səfəvilərin Şərqi Qafqazda başlıca dayağı olan Şamaxını azad etməyi qərara aldı.

BÖYÜK YÜRÜŞƏ HAZIRLIQ

Şərqi Qafqazda səfəvilərin başlıca dayağı sayılan Şamaxının azad olunması böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bundan sonra İran hakimiyyəti altında qalan iki şəhər - Dərbənd və Bakı azad ediləcək, beləliklə də Qafqazda səfəvilərin hakimiyyətinə son qoyulacaqdı. I.Gerberin yazdığı kimi, Şamaxının azad edilməsinə hazırlıq görüldüyünü biləndə Ləzgiyədən və Şərqi Qafqazın başqa yerlərindən minlərlə insan Hacı Davudun rəhbərlik etdiyi üsyana qoşulmağa başladı. Ləzgilərin Küre və Samur vilayətlərindən xüsusilə böyük silahlı dəstələr axışırdı. Əli Sultanın rəhbərliyi ilə Saxur və Car-Balakən dəstələri, Tabasarandan, Şəkiddən, Bərdədən gələn dəstələr, hətta Rustov mahalı əhalisinin bir hissəsi də azadlıq mübarizəsinə qoşuldu. (Вах: Бутков П.Г. Материалы по новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г. СПб., 1869, ч. I. с. 8, 92). Bundan əlavə Şirvanın bəzi feodalları da Hacı Davuda meyl etməyə başladı. Qutqaşen məliyi İbrahim və onun qardaşı Qasım daha fəallıq göstərdiklərinə görə İran şahı bu nəslin kökünün kəsilməsinə əmr etdi. Səfəvilər İbrahimdən qisas alaraq, onun atası məlik Mahmudu, qardaşları Əhməd və Peykarı da ölüm cəzasına məhkum etdilər. Şahın əlaltıları onların ailəsini həbs edib Şamaxıya apardılar. Buna baxmayaraq, İbrahim və qardaşı Qasım əsirlikdən qaçıb üsyancılar qoşulmağa bildirdilər. (Вах: Иванов М.С. Очерк истории Ирана. М., 1952, с. 82).

Hacı Davud bəy Müskürninin Şamaxını azad etməkdən ötrü qüvvə topladığını biləndə İran şahı təcili tədbirlərə əl atdı. Şah qvardiyasının polkovnikli Mahmud bəyə qiymətli hədiyyələrlə və külli miqdarda pulla Dağıstana gedib yerli hakimləri, xüsusən də şamaxlı və usmini ələ almaq tapşırırdı. O, şahın tapşırığını yerinə yetirərək, bu hakimləri razı saldı və onları köməyi ilə böyük qoşun topladı. Çolaq Surxayın rəhbərlik etdiyi həmin qoşun ilk növbədə İrana gedərək, Mir Mahmudun etqanlardan ibarət dəstələrini darmadağın etməkdə şahə kömək göstərməli idi. Lakin şahın planı baş tutmur. Dağıstanlıların qoşunu Şirvana çatanda "Hacı Davud Surxayla görüşür və İrana köməyə getməməyi məsləhət görür. O, uzaqgörənliyi və müdriqliyi sayəsində Surxayı niyyətindən çəkindirir. (Вах: Неверовский А.А. Краткий исторический взгляд на Северный и Средний Дагестан в топографическом и статистическом отношении до уничтожения влияния лезгин на Закавказье. СПб., 1848, с. 9-10; Козубский Е.И. История города Дербента. Темир-Хан-Шура. 1906, с. 71).

I.Gerberin yazdığına görə Hacı Davud Surxaya demişdi: "Bizim indi əsl insanlar kimi, ləyaqətlə mübarizə aparmaq və varlanmaq imkanımız var. Böyük gücə malik olduğumuz halda fürsəti fəvte verib, özümüzü dünyaya maymaq kimi tanıdı bilmərik. Mir Mahmud şahı sıxışdırıb və heç kəs ona mane ola bilməz. Biz gücümüzəndən düzgün istifadə etməliyik." (Вах: Гербер И.Г. Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря. 1728 г. // ИГЭД, с. 95). Şübhəsiz, Hacı Davudun Surxayla söhbətinin mətnini olduğu kimi müəyyən etmək çətinidir. Amma bu söhbətdən sonra Surxay öz

qoşunu ilə nəinki şahın köməyinə getmədi, əksinə, Şamaxını azad etmək üçün Hacı Davuda qoşuldu.

ŞAMAXININ AZAD EDİLMƏSİ

Şamaxının İran işğalçılarından azad edilməsi ilə əlaqədar xeyli mənbələr, arxiv sənədləri var. Əksər tarixçilər çarın Qafqazdakı nümayəndəsi F.Beneveninin qeydlərini daha dəqiq və etibarlı mənbə hesab edirlər. O, həmin dövrdə Şamaxı hadisələrinin yeganə şahidi olmuşdu. F.Beneveninin verdiyi məlumatla görə üsyancıların ilk dəstələri şəhərə 1721-ci ilin avqustun 11-də yaxınlaşıb. Həmin gün o, Şirvan bəylərbəyi Hüseyin xanın razılığı ilə Şamaxıdan getməyə hazırlaşmışdı. O yazmışdı: "Mən yola düşməzdən bir gün əvvəl xana xəbər çatdırıldı ki, Davud bəyin, usminin və Surxayın başçılıq etdikləri qoşun Nizova tərəfdən Şamaxı üzərinə hücumu keçir..." (Вах: Попов А.И. Сношение России с Хивою и Бухарою при Петре Великом. // Записки императорского русского географического общества. СПб., 1853. Кн. IX. с. 359).

Bir neçə gün Şamaxının bir verst yarımında hadisələri izləyən F.Beneveni ilk günlərdə cərəyan edən hadisələri belə qələmə almışdı: "Əvvəlcə ləzgilərin 1000 döyüşçüsündən ibarət dəstəsi şəhərə yaxınlaşdı. Muğan xanı 3000 döyüşçüsü ilə onları qala divarlarından uzaqlaşdırmaq istədi, amma bacarmadı. Ləzgilər qızılbaşların üstünə atılıb onları darmadağın etdilər... Sağ qalanlar canlarını qurtarmaq üçün şəhərə qaçdılar. Ləzgilər onları şəhərin yarisına kimi təqib etdilər. Amma xan sarayına doğru gedən dar küçələri ağac qalaqları ilə bağlamışdılar. Ləzgi atlıları oradan keçə bilmədikləri üçün

vimət göstərə bilmədi. O, əhalisinin xəyanəti ilə üzleşdiyini hiss etdi." (Вах: Левнатов В.Н. Очерки по истории Азербайджана в XVIII в. Баку, 1948, с. 71-72).

Şəhərin alındığı gün və döyüşlərlə bağlı müxtəlif fikirlər söylənib. Həmin dövrdə yaşamış alban tarixçisi Yesai Həsən Cəlaləyan Şamaxının 12 günlük amansız döyüşlərdən sonra alındığını bildirir. O yazır: "Şəhərin alınması belə olub: artıq bizim dediyimiz kimi, müsəlmanlar iki tərəfə bölünür: şələrə və sünnilərə. Şəhərin əhalisi iki yerə bölünmüşdü. Sünnilər çox idilər və "Saritorpaq" adlanan ərazidə yaşayanlar gecə

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

HACI DAVUD

böyük və enli küçələrə üz tutdular. Bu küçələrə başqa ləzgi döyüşçüləri də axışırdı. Hər iki tərəfdən top və tüfəng atəşləri açılırdı. Amma bundan həlak olanlar çox az idi. Ləzgilərə daha çox ziyan vuran soyuq silahlar və daşlar oldu... xeyli döyüşçü itirdiklərinə görə onlar şəhəri tərk etdilər. O biri gün sübh tezdən ləzgilər şəhərə yenidən "böyük yürüş" etdilər. Ləzgilər bu dəfə də az qalmışdı şəhəri alsınlar." (Yenə orada, səh. 123).

Həmin hadisələrdən sonra Hacı Davud əsas qüvvələri ilə şəhərə yaxınlaşdı. Bunu eşidən bəylərbəyi Hüseyin xan qaçıb canını qurtarmaq istəyir. Amma gözetçilər onu şəhərdən buraxmırlar. Bəylərbəyi burada qalmaq məcbur olur. (Вах: Алиев Ф.М. Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в Азербайджане в 20-40-х гг. XVIII века. Баку, 1975, с. 29).

Şəhər ətrafında üsyancıların əsas qüvvələrinin cəmləşdiyini görəndə qızılbaşlar dərin müdafiəyə keçdilər. Onların bu taktikanı seçməsi təsadüfi deyildi. Son illər köhnə qala divarları dağıdılaraq yenidən tikilmiş, bütün şəhər dərin və enli xəndəklərlə, möhkəm hasarlarla dövrəyə alınmışdır. (Вах: Yesai Həsən Cəlaləyan. Alban ölkəsinin qısa tarixi. (1702-1722-ci illər). Rus dilində. Bakı, 1989. Səh. 27). Belə vəziyyət üsyancıları şəhəri uzunmüddətli mühasirədə saxlamağa məcbur edirdi.

Şəhərin mühasirəsi ilə bağlı ingilis səyyahı C.Xanveyin verdiyi məlumatda deyilir: "Qubernator Hüseyin xan şəhərlərin sədəqətliyinə bir o qədər inanmadığına, arxasınca gələnlərin, həmçinin şəhərdə qalanların xəyanətindən ehtiyat etdiyinə görə qala divarları arxasında hərəkətsiz, hücumuz müdafiə olunmağa üstünlük vermişdi. Belə qərara gəlməklə o, 25 gün üsyancıların hücumlarını dəf edə bildi. Müdafiənin bu qədər çəkməsi ləzgiləri bezdirə bilirdi. Lakin qubernatorun sayıqlığına baxmayaraq, şəhərdəki sünnilər qala qapılarının birini üsyancıların üzünə açdılar. Qaliblər vəhşi səslər çıxaraq, şəhərə daxil oldular. Qarnizonu qəfil yaxalamalarına baxmayaraq, onu darmadağın etmədilər. Həmin gün ləzgilər ancaq sünni məhəlləsinə yol açaraq, burada səngərlər qazdılar. Ertesi günü şəhər tezdən onlar şəhərin alınmasını başa çatdırmaq niyyəti ilə tam hücumu keçdilər. Qubernator çox müqə-

düşmən qoşununun bir hissəsini şəhərə buraxdılar və şəhər alatoranlıqda özləri də qoşuna qoşularaq, şəhəri onlara verdilər. Ləzgilər şəhərə daxil olan kimi, müsəlman qızılbaşlara qarşı qılınclarını işə saldılar...

İran qoşununun reislərinin və əsgərlərinin çoxu hara gəldi qaçmağa başladılar. Evlər və müliklər talandı, ailələr və uşaqlar əsir alındı. Hüseyin xanı tutaraq, bir neçə gün saxladılar və sonra məlik Peykarın qardaşı İbrahim ağaya verdilər. O da atasının və qardaşının qisasını alaraq, xanı öldürdü." (Yesai Həsən Cəlaləyan. Alban ölkəsinin qısa tarixi (1702-1722-ci illər). Rus dilində. Bakı, 1989, səh. 27-28).

Rus tarixçisi S.M.Solovyov Rusiya Xarici İşlər Kollegiyasının materiallarına əsaslanaraq şəhərin alındığı günü başqa cür təyin edib. Diplomatik arxiv sənədlərində göstərdiyi kimi, 1721-ci ilin sentyabrın 9-da Bakıdan Həştərxana gəlmiş rus tacirləri Vasilı Skornyakov və Foma Skokov quberniya dəftərxanasına iyul ayında özlərinin ticarətlə əlaqədar Şamaxıda olduqlarını, avqustun 6-da "Şamaxı şəhərinin ləzgi hakimi Davud bəy, Qaziqumux hakimi Surxay və qəbələlilər tərəfindən alındığını" bildirmişlər. (Вах: АВПР, ф. 77, 1721, л. 8, л. 6 об.). S.M.Solovyov bu məlumatla əsaslanaraq yazır: "İyulun 21-də (1721-ci il - M.M.) Davud bəy və Surxay Şamaxı ətrafında peyda olmuş, avqustun 7-də şəhəri alaraq, varlıqların evlərini talamağa və yandırmağa başlamışlar." (Вах: Соловьев С.М. История России. Кн. 9. т. 18. М., 1963, с. 373).

Bir sıra mənbələrdə Şamaxının amansız döyüşlər nəticəsində, çoxlu qan tökülməklə alındığı bildirilir. Şəhərə hücum zamanı minlərlə İran əsgəri ilə yanaşı bəylərbəyi Key Xosrov xan və İran administrasiyasının 800 üzvü də öldürülmüşdü. (Вах: АВПР, ф. 89, 1721, 9.7. л. 114 об.).

Bəzi müəlliflər, xüsusən də həmin dövrdə yaşamış, üsyancılar qarşı düşmən mövqə tutmuş müəlliflər Hacı Davudun ələ keçirdiyi yerlərdə bütün əhaliyə divan tutduğunu sübut etməyə çalışmışlar. Əslində isə belə deyildi, üsyancılar yalnız işğalçılardan və onların tərəfdarlarından qisas alırdılar. İngilis səyahətçisi C.Xanveyin yazdığı kimi, qalan əhaliyə qarşı üsyancılar başqa taktika seçmişdilər: "... Ədalət hissini itirməyən üsyancılar yəhudiləri, erməniləri, rusları düşmənlə qarışdırılmamış, gəlmələr olduğunu nəzərə alaraq, onların həyatını və azadlığını qoruyub saxlamışdılar." (Вах: Алиев Ф.М. Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в Азербайджане в первой половине XVIII в. Баку, 1975, с. 33).

Şamaxının azad edilməsi Səfəvi imperiyasını xeyli sarsıtdı. Məğlubiyyətlə barışmaq istəməyən şahın Gəncə və Yerevan hakimləri üsyancıları qisas almaq qərarına gəldilər. Alban tarixçisi Yesai Həsən Cəlaləyan bu hadisələri qələmə alaraq yazmışdı: "Bu şəhər (Şamaxı - M.M.) alınandan sonra Gəncənin və Yerevanın hakimləri şahə xəbər verdilər, etirazlarını bildirdilər və öz qoşunları ilə birlikdə Ağvan şəhəri olan Kür çayı sahilindəki Partava gəldilər. Orada Yerevan xanı bütün rayonların hakimləri və Gəncə xanı bütün kübarlarla, 30000 nəfərlik qoşunla cəmləşdi.

Çardan (şahdan - M.M.) onlara heç bir kömək gəlmədi. Onun başı Qəndahar ətrafındakı müharibəyə qarışmışdı. O ancaq şifahi və yazılı olaraq hakimlərə nə etmək lazım olduğunu əmr etmişdi.

Mahir... təcrübəli ovculara bənzər onlar (ləzgilər - M.M.) səssizcə böyük çayın (Kürün - M.M.) sahilinə gəldilər və bir gecədə o biri sahilə keçdilər...

Onlar (farslar) tələsmədən döyüşə hazırlaşdıqları vaxt digərləri (ləzgilər) onlara zərbə endirib darmadağın etdilər. Sonra Arsax (Qarabağ - M.M.) dağlarının ətəklərinə, Trdu (Tərter - M.M.) çayına və Xaçen (Qarabağda çay - M.M.) çayının vadisinə kimi qovdular." (Yesai Həsən Cəlaləyan. Alban ölkəsinin qısa tarixi (1702-1722-ci illər). Rus dilində. Bakı, 1989, səh. 29). Bu döyüşlər işğalçılara baha başa gəldi və Hacı Davud Qafqaz Albaniyasının qədim paytaxtı olan Bərdəni də şah əsarətindən azad etdi.

Tarixçilərin qeyd etdikləri kimi, Hacı Davudun öz müttəfiqləri ilə birlikdə səfəvilərin Şərqi Qafqazda başlıca dayağı olan Şamaxını azad etməsi regionda 200 ildən çox davam edən səfəvi hökmranlığına son qoydu. Bu qələbə ləzgilərə, həmçinin İran işğalına qarşı mübarizə aparan digər xalqlara böyük itkilər hesabına başa gəlmişdi. Arxiv materiallarından və tarixçilərin məlumatlarından göründüyü kimi, döyüşlərin aparıcı qüvvəsi olan ləzgilərin bütün vilayətlərinə böyük ziyan dəymişdi. 1712-1721-ci illərin döyüşləri zamanı təkə Samur vilayətinin ləzgilərdən 6 mindən çox adam həlak olmuşdu. İşğalçılar 18 kəndi yerlə yeksan etmişdilər. I.Gerberin məlumatına görə Axtıparanın 5, Altıparanın 4 kəndi xarabalığa çevrilmişdi. Farslar dinc əhalidən 2 min nəfəri əsir alaraq, İrana aparmışdılar. Küre vilayətinin 140 kəndindən 24-ü tamamilə boşalmışdı. Şamaxı azad edildən 4 min ləzgi döyüşçüsü həlak olmuşdu. 1721-ci ilin payızında baş vermiş döyüşlərdə 5 mindən çox ləzgi azadlıq uğrunda canından keçmişdi. Bütün bunlara baxmayaraq, azadlıq uğrunda mübarizə hələ bitməmişdi. Döyüşlər davam edirdi.

1722-Cİ İLİN DÖYÜŞLƏRİ

Qafqazda Hacı Davudun, cənubda Mir Mahmudun uğurlu qələbələri səfəvilər hakimiyyətini ələ sarsıtmışdı ki, suda boğulan saman çöpündən yapışdığı kimi, şah da imperiyani xilas etmək üçün ümid bəslədiyi son tədbirlərə əl atdı. Lakin onun son ümidləri də boşa çıxmağa başladı. 1722-ci ilin martın əvvəllərində Mir Mahmudun rəhbərlik etdiyi efqan silahlı dəstələri İsfahan yaxınlığında 50 minlik İran ordusunu darmadağın etdi. Bundan sonra səfəvilərin paytaxtı olan İsfahan mühasirəyə alındı.

Bu hadisələri diqqətlə izləyən, əvvəlcə Rusiya, sonra isə Osman imperiyası ilə müttəfiqlik cəhdlərinin uğursuzluqla nəticələndiyini görəndə Hacı Davud azad etdiyi ərazilərdə hakimiyyətini möhkəmləndirmək qərarına gəldi. Bundan ötrü o, 1722-ci ilin əvvəlindən səfəvi şəhərlərinə və qarnizonlarına qəfil basqınlar taktikasını seçdi. Beləliklə də sərkərdə düşməni azad etdiyi ərazilərdən daha çox uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Tarixçi V.N.Leviatovun yazdığı kimi, Hacı Davudun basqınlarını "adi talançı yürüşləri kimi qiymətləndirmək olmazdı. Bu, antiiran hərəkatının davamı idi". (Вах: Левнатов В.Н. Очерки по истории Азербайджана в XVIII в. Баку, 1948, с. 74).

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV (Ardı var)

КРУИЗ ДЖУМБЕРА

ИЗВЕСТНЫЙ ПУТЕШЕСТВЕННИК - ГОСТЬ "САМУРА"

Он достоин эпитета - феномен. Помимо родного грузинского языка, владеет и русским, английским, испанским. Ему принадлежат мировые рекорды по отжиму на руках. Его имя 14 раз попадало в Книгу Гиннеса. У него на родине за ним закреплено странное, казалось бы, прозвище: "Человек - велосипед".

В ЮНЕСКО, вот уже десять лет, как Джумбер Лежава удостоен почетных званий "Гражданин мира" и "Спортсмен мира". Его прозвище в Грузии станет понятным, если учесть, что он единственный в мире человек, которому удалось объездить почти всю нашу планету на велосипеде. Нет ни одной страны обозначенной на карте, не отмеченной маршрутом его кругосветного путешествия. Незгладимый след оставили в памяти Антарктида, Аляска, Гренландия, Амазония, горюда неповторимой экзотики Востока и Запада, Африканского континента.

Близкий друг нашей редакции, талантливый ученый, доктор физико-математических наук, профессор Кямилль Айдазаде познакомил нас с этим удивительным человеком:

- Это мой друг Джумбер Лежава из Грузии. Специалист по кибернетике, кандидат наук, заслуженный сотрудник Тбилисского Института прикладной математики, лауреат государственной премии своей страны, автор 24-х изобретений. Имя его значится в Книге рекордов Гиннеса, но не в связи с научными достижениями.

Джумберу Лежаве 71 лет, но выглядит на 50. Крепкого спортивного сложения. Оказался очень интересным собеседником. Увлеченно рассказывает о своих велопутешествиях. Презентовал нам карту с маршрутами своего круиза протяженностью в 9 лет через 238 стран. Как и все благое на свете, его увлеченность имеет в первооснове любовь. Любимой жене Лиане было всего 45, когда он ее потерял. Ему показалось, что рушится мир, жизнь утратила смысл. Две дочери, у которых свои семьи, тоже не могли унять его боли.

Но, известно, даже в состоянии отчаяния мы ищем душой, ждем, что забрезжит свет. Так и зародилось у него желание объездить весь мир и посвятить свое путешествие Лиане.

В детстве Джумбер был сорванцом в прямом смысле слова, то и дело срывался и убежал из дому, пропадал в горах, в лесах, на реках. Вот и вырос крепким, волевым, ничего не страшился. Поэтому и увлекся борьбой, боксом. Обошел пешком всю Грузию, объездил все другие советские республики - трижды на мотоцикле, дважды на автомобиле. Альпинизм стал хобби для Джумбера с юношеских лет. Вместе со скалолазами он поднимался в горы, несколько раз покорял вершины Кавказа.

В 43 года наш герой получил опасную травму во время тренировок. Старания тбилисских врачей были безрезультатны: гангрена задела все внутренние органы. Последовала клиническая смерть. Очнулся он через несколько дней. Буду-

чи в здравом уме понимал, что силы его покидают. Это угнетало еще больше. Но жизнелюбие помогло преодолеть страх, стал анализировать состояние своего здоровья: "Мое тело нуждается в движениях, которые обеспечат его кислородом". И первое, что пришло ему на ум - это был отжим на руках. Но где взять сил? Напряг всю свою волю, начал делать упражнения в отделении реанимации. Лечащий врач был поражен, увидев своего тяжелого больного на полу отжимающимся на руках. Упражнения - короткий перерыв. И так весь день. И следующий тоже. Вскоре его состояние начало улучшаться. Врачи облегченно вздохнули: есть сила воли - долго жить будет.

С того времени отжим на руках стал привычным для него. Очень удивился, когда однажды услышал, что в Лондоне пройдет отбор рекордсменов по это-

жили немало трудностей на своих путях?

- Ровно 40 раз я встречался со смертью. На меня нападали хищные звери в джунглях Африки, я получал солнечный удар в песках Аравии, приходилось вступать в рукопашную с грабителями, голодал, что, бывало, продолжалось даже с месяц. Оставался не только без еды, но и без воды. Не расставался с чесноком. Он защищал меня от болезни, был единственным дополнением к хлебу, когда я оставался без средств. Опасности подстерегали меня на каждом шагу. Ведь мне часто приходилось ночевать под открытым небом. Я крутил педали при жаре в 43 градуса в Австралии, при морозе в 25 градуса на Байкале. В Нигерии заболел малярией, в Финляндии отморозил ногу. Сбежал с больницы, когда предложили ампутировать ступню.

Джумбер Лежава и Кямилль Айдазаде

му виду спорта. Победителям светило быть занесенными в Книгу рекордов Гиннеса. Связался с оргкомитетом и получил приглашение для участия. Установил свой первый мировой рекорд - пять тысяч одиннадцать отжимов за час. В течение двух с половиной лет он установил еще 13 рекордов. За шесть часов отжимался 19 378 раз, за 12 часов - 34 955, за 24 часа - 44 141.

Второй период его жизни связан с путешествиями - объездить мир, открыть для себя неизвестные страны. В программу входило также изучение возможностей человеческого организма в экстремальных условиях. Средством передвижения он выбрал велосипед. Руководителем путешествия стал его друг Жулий Шартава, возглавлявший в то время Совет министров Абхазии. Первый старт - в возрасте 64-х лет. Это произошло 14 августа 1993 года.

- Путешествие - это звучит заманчиво. Но, понятно, что это не только приятные приключения, но и огорчения, неприятные сюрпризы. Наверное, вы пере-

рогал и составлял комментарии к снимкам. Постоянно вел дневники, их у меня более двух тысяч. Делал видеозаписи. Так, что свободного времени почти не оставалось. Да и к тому же поиски еды и воды. Правда, друзья помогали деньгами, но этого не хватало надолго. Меня выручали дикорастущие фрукты и ягоды. А подчас приходилось примериваться и к роли охотника.

В разговоре вступает Кямилль муаллим:

- Джумбера можно назвать универсалом. Это сочетание талантов. Он, к примеру, яркий фотограф. О многом поведает зрителям 22 его экспозиции. Хороший художник и график, он, так сказать, не скупится на краски в своих живописных полотнах, умеет акцентировать нюансы в портретах психологического жанра. Подготовлены к печати около десяти книг.

Вопрос гостю:

- Какие у вас планы на будущее?

- Я свою жизнь не представляю без путешествий. С детства мечтаю побывать на Южном полюсе. В 2006 году я был к этому близок. Тогда мы с моим украинским другом изобрели велосипед и даже получили за это золотую медаль. Добились визы для посещения английской полярной станции, находящейся на заветной для меня точке земного шара. Но, к сожалению, чтобы добраться до цели, средств у нас не хватило. Планирую встретиться на Полярном круге свой 75 летний юбилей.

- Рекорды, путешествия. Это для вас просто самоцель?

- Во все нет. Везде, где бываю, своим личным примером я пропагандирую здоровый образ жизни. Например, здесь в Баку на приморском бульваре я стал отжиматься. Вокруг меня собралось много народу. Стали считать. Когда счет перевалил за тысячу, мой друг Кямилль засмеялся и сказал, что все могут разойтись, потому что Джумбер может продолжить свои упражнения даже до утра. Было самое время объяснить любопытствующим, что это один из самых полезных для здоровья видов физических упражнений. Собственно, мой велосипед - это тоже средство пропаганды. Сегодня все мы несем ответственность за охрану окружающей среды. Ведь наш век - время экологических эксцессов, загрязняется воздух, которым мы дышим. Вам доводилось, наверное, видеть в городе и у вас, как, например, водитель огромного "Хаммера" едет в нем один. А таких машин миллионы - легковых, грузовых автомобилей. Все они отравляют атмосферу выхлопами многих тонн вредных газов. Вдобавок и нескончаемые транспортные пробки на дорогах затрудняют жизнь человека. Куда уж лучше и выгодней во всех отношениях перейти на экологически чистый и полезный для нашего здоровья транспорт. Я имею в виду велосипед.

В заключение Джумбер Лежава рассказал нам о верной и доброй дружбе со своим лезгинским коллегой Кямилем Айдазаде на протяжении трех с половиной десятилетий. Это не так уж мало. Как на Кавказе говорят, жизнь одного джигита. Началась эта дружба в Тбилиси, где Кямилль защищал диссертацию. С тех пор и поддерживают очень теплые отношения. Дружил Джумбер и с известным лезгинским ученым, доктором физико-математических наук, ныне покойным Икрамом Новрузбековым.

Джумбер Лежава заразил нас оптимизмом, жизнелюбием и продолжил свой путь - в родную Грузию, а затем и в дальние пределы, чтобы повсюду рассыпать семена высокой человечности, блага и добра.

Седаетг КЕРИМОВА

"Лишь в кавказской рассе достигает дух идентичности с самим собой. Лишь здесь вступает дух в совершенное противопоставление с природой, познает самого себя, своей абсолютной независимостью освобождается от блуждания между двумя крайностями, достигает самоопределения, развития своей сущности и тем самым рождает мировую историю. Прогресс мировой истории начинается с кавказской расы".

Из книги "Философия духа" известного немецкого философа Гегеля.

- А какие приятные встречи запомнились вам?

- Я, наверное, самый счастливый человек в мире, могу похвастаться, увидел немало такого, что иным и не приснится. Я побывал на всех континентах, переплыл все моря и океаны, видел жизнь почти повсюду на земле. Меня принимали президенты многих стран. Большое впечатление произвели на меня известные олимпийские центры. В Бразилии мне довелось играть в команде журналистов мира на футбольных состязаниях, был назван лучшим футболистом. Мне посчастливилось также попасть на лучшие спектакли в прославленных оперных театрах мира. Везде, где я бывал, встречался с журналистами. Около пяти тысяч раз давал интервью.

- Правда ли, что вы трижды обогнули мир на велосипеде?

- Да, это так. В первый раз вышел в путь в 1993 году и завершил свой маршрут за девять лет. Второе путешествие проходило в 2004-2005 годах, длилось два года и два месяца. А третий "раут" - это уже в 2008 году.

- И вы явились на велосипеде на Пекинскую Олимпиаду?

- Собственно, это и входило в мою программу. Восемь месяцев длился мой путь. Пришлось преодолевать перевалы в высокогорье, пробираться через лесистые местности, таскать на себе велосипед в пустыни Китая, поскольку шины тонули в песках. Но мне удалось своевременно попасть в Пекин и принять участие на церемонии открытия Олимпийских игр.

- Чем вы занимались в пути во время своих велокруизов?

- Я записывал все интересное, увиденное и пережитое мною. Фотографи-

ЭВЕРУН

Алай йисан мартдин юкьвара Бакуда лезги жегьилрин иштираквилелди кьуьлунин сувар кьиле фида. Чи дегь адетрин бинедал алаз арадиз гъизвай и мярекатда "Лезгинка" мектебда чара-чара йисара чирвилер кьачур жегьилри, гьакъни кьуьлунал рикъ алайбуру иштиракда. Сифте яз тешкилзавай и мярекат гурлуди хьун патал сценарийдин винел гиламаз кьвалахзава. Мярекатдик пай кутаз кланзавайбурувай тешкилатдин комитетдихь галаз алакьа хьун тлалабзава.

Тел: /050/ 688-55-33

АВАЗ ХЬУРАЙ "ЛЕЗГИНКА"!

Лезгийривай гзаф затлар кьакьудай са бязи патанбуру гила "Лезгинкадал" вегьенва. Садбуру гьатта ам лезгийрин кьуьл туш лугьудай кьалп фикирар чукъурзава. Ихьтин ксариз Азербайжандин ва Дагъустандин чара-чара халкьарин арада "Лезгинкадал" шак гьидай майилар кардик кутаз кланзава. Абуру гьатта алай девирда Кьафкьаздин халкьарин арада "Лезгинкадал" виридалайни пис кьуьлзавайбуру лезгийр я лугьузва. Ингье ихьтин фикиривайни ниятривай чи хайи кьуьл чавай кьакьудиз жедач.

Гьа инал лугьун хьи, лезги кьуьлер кьилиз акьудзавайбуру чи меденятдин кьетлен хилерикай тир кьуьлунин сенят вилик тухуникай тимил фикирзава. Гьавиляй и халкьдин ирсиниз шерик жез кланзавайбурун кьадарни кьвердавай пара жезва.

Лезги кьуьлер вилик тухун патал чи вилик-кьилик галай камалгьилири са шумуд йис инлай вилик Бакуда "Лезгинка" кьуьлунин мектеб кардик кутуна. Чара-чара группаяр тукьлуьрна, хореографар желб авуна, жегьилриз кьуьлуьнин сирер чи-

риз эгечина.

Хьсан тумуни хьсан цирда лугьуда. "Лезгинка" мектебдин хуш суракьар гила республикадин кьеце патани чкланва. Са береда чи бубайри менфят кьачур кьуьлер арадал хкизвай, халкьдин адетрив кьадай кьилди композицияр тукьлуьрзавай жегьилар "Сувар" Лезги Манийринни Кьуьлерин ансамблди вириниз сейли ийизва. Гила Азербайжандин гзаф сеняткарри хиве кьазвайвал, "Сувар"ин кьуьлдайбурун цай, ялав гьайиф хьи, маса пешекаррихь авач.

"Лезгинка" мектебди са шумуд йис я Бакудин меденятдин умуьрдиз цийивал гьиз. Вишералди жегьилри лезги кьуьлер чирзава. Гила инсанар мехьеррихь, демерихь хьсандиз кьуьлзавай жегьилри гьейранарзава. Гьавиляй лезги кьуьлунин студияр, мектебар гзаф хьанва. "Сувар" ансамблдин пешекар кьуьлдайбуру гила чпин сенят масабуруз чирзава. Им рикъ ахьайдай кар я, жуван халкьдин адетрив икрам авун я.

"Лезгинка" мектебда аялрин группа кардик акатна са варз я. Чпихь чьехи алакьунар авай лезги аялри кьуьлунин тарсар кьачузва.

"Лезгинка" мектеб арадиз гьайи пешекаррихь са мурад ава: Лезгийр гзаф яшамиз жезвай Азербайжанда жуван кьуьлериз иесивал авун, ам мадни вини дережадиз акьудун!

Шикилра: 1. "Сувар" ансамблдин солистар Сакин Велиметов, Магьмуд Багьишев, Бейлер Дадашов, Анар Бутаев, Завир Нежефов.

2-3. Аялрин группа.

"САМУР"

ЛЕЗГИЯР ВИРИНА

КОРЕЯДА КЪЕЛЗАВА

Алакьунар авай лезги жегьилрин суракьар хьайила лувар акатда чахь. Чирвилерихьни илимдихь ялзавай, девирдин камуна аваз физвай ихьтин гадайрални рушаралди вирида дамахда. Кьецепатан улквейрин институтра кьелзавай

лезгийрин кьадар кьвердавай гзаф хьунухь вуж шадардач кьван?

Решад Алиевни халкьдихь дамах кутазвай жегьилрикай я. Гьеле Бакудин 56-нумрадин мектебда кьелдайла ада муаллимрин фикир вичихь ялнай. Гуьгьунлай, Бакудин Хетаи райондин 147-нумрадин лицейда кьелдай вахтунда Решада мектебрин аялрин арада кьиле феи олимпиадада Хетаи района I, республикада III чка кьунай. Лицейдин директор, твар-ван авай академик, рагьметлу Азад Мирзежанзаде адан алакьунрал гьейран хьанай ва гададиз вичин лекцийриз теклифнай.

2006-йисуз Решад 628 балл кьватна Бакудин Гьукьуматдин Университетдин прикладной математикадин ва кибернетикадин факультетдик эгечина. Ина хьсандиз кьелзавай жегьил гьа са вахтунда Бакудин "Лезгинка" кьуьлерин мектебда чирвилер кьачуз, гьакъни лезги члалал кьелкьхин чириз эгечина. И крари ам ви-

ридаз кланарна.

2007-йисуз дуьньядин ЮНЕСКО, КАЛСТ, АККЕСС, ACCESS хьтин тешкилатри чпихь алакьунар авай студентрин арада кьиле тухвай конкурсда уфтан хьайи Решад Кореядин Илимдинни Технологиядин Вили Дерезадин Институдик эгечина. Пуд йис я ада ина ингилис ва корейдин члаларал компьютердин илирин факультетда кьелиз.

Решад адетдин студент туширди адан муаллими ва студент юлдашир сифте йикъалай кьатлана. Институтда тафаватлуьдаказ кьелунилай гьейри ада фад-фад выставкаяр тешкилда, корейвийриз Азербайжандикайни Кьафкьаздикай чирвилер гуда. Милли пекер алукина "Лезгинка"дал кьуьлдайла вири адал гьейран жедат. Решад институтдин волейболдин командада кьугьвазва, театрдин кружокда иштиракзава. 2008-йисуз СНГ-дин улквейрин жегьилрин яратмишунринин I фестивалдин лау-

реат хьайи ам баскетболдив, велосипед гьалунив ва сирнав авунив машгул я.

Решад мукьувай чизвайбуру ам вичин чьехи бубадал атанва лугьуда. Кьебеле райондин Камарван хуьруьн юкьван мектебдин математикадин муаллим, райондин твар-ван авай агьсакьал Аскер Алиева гзаф аялриз хьиз, вичин рикъ алай хтуддизни математика кланарна. Хтулдин алакьунралди дамахда Аскер муаллимди.

Решадан буба Эбуьлфез твар-ван авай инженер-механик я. Диде Рухсарди Бакудин Гь.Алиеван тварунихь галай лицейда муаллимавал ийизва. Хизандин гьевчи хци Алиди Азербайжандин Техникадин Университетдин II курсуна кьелзава.

Решадаз вичин ватан тир Азербайжандиз компьютердин технологияйрай хьсандиз кьил акьуддай пешекар хьиз хквез кланзава.

Азирин СЕВДА

ХУЪРУЪНЪУР РИКІЕЛ ХКАНА

КцIар райондин Къилегъ хуьре дидедиз хъайи, Яргундин юкьван мектеб тафаватлувилелди акъалтIарна, университетдик экечIай Къалиб Къителиева анаг яру дипломдалди акъалтIарна. Ректордин меслятдалди университетда муаллимвал авур Къалиб муаллимди 40 йис я жегьил несилдиз чирвилер гуз. Гзаф савадлу, дузвални гъахъ кIани, рикI михъи, дамах гвачир муаллим ва алим хъиз сейли я ам университетдиз.

И мукъвара гзаф гъурметлу са алим, Бакудин Гьукуматдин Университетдин доцент, экономикадин илимрин кандидат Къалиб Къителиев редакциядин мугъман хъана. Са береда вичи тарс гайи студентри акъудзавай "Самур" газетдин редакциядин кIвалахдихъ галаз мукъувай таниш хъайи алимди вичин илимдин кIвалахрикани ихтилатна.

"Самур" газет акъатай йикъалай ам кхъизвай, адал дамахзавай, ярар-дустарин кьула теблигъзавай Къалиб муаллимди вичиз алай йисуз мадни кьве газет кхъиз кIанзавайди малумарна. Сад вичи кIелай Яргун хуьруьн, мукъуьди Вичи Калунхуьруьн юкьван мектебдин муаллимрал агакъарун тIалабна ада чавай.

Агъсакъал муаллимдиз, сейли алимдиз рикIивай баркалла лугъузва чна. Къуй чи маса алимрини адалай чешне къачурай.

"Самур"

ALİM ÖMRÜ

Bu günlərdə gözəl insan, təvazökar alim Hacı Hacıyevın anadan olmasının 70 ili tamam olmuşdur. Hacı Abumüslüm oğlu Hacıyev 1940-cı ilin yanvarın 17-də Qusar rayonunun Düztahir kəndində anadan olmuşdur. 1957-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş və 1962-ci ildə təhsilini başa çatdırmışdır.

Hacı müəllimin həyatının hələdici dövrü 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetindəki fəaliyyətindən başlayır. O, 1963-1966-cı illərdə bu universitetin aspirantı olmuş və dünya miqyasında tanınmış görkəmli alim, akademik Lətif Muxtar oğlu İmanovun Azərbaycan Elmlər Akademiyası Fizika institutunda rəhbərlik etdiyi "Radiofizika" Elmi-Tədqiqat Laboratoriyasında ifrat yüksək tezliklər diapazonunda dielektrik relaksasiyası proseslərinin tədqiqi ilə məşğul olmuşdur. 1970-ci ildə bu mövzuda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1975-1999-cü illərdə Kosmik Tədqiqatlar Elm-İsteh-

salat Birliyində baş elmi işçi, laboratoriya və şöbə müdiri vəzifələrində işləmişdir. Bu müddət ərzində Hacı müəllim bir sıra müəssisələrlə əməkdaşlıq edərək, dövlət əhəmiyyətli elmi problemlərin həlli ilə məşğul olmuşdur.

Onun rəhbərlik etdiyi laboratoriyada yaradılmış infraqırmızı şüalar modulyatoru və müxtəlif yarımkəcirici materiallar əsasında hazırlanmış yüksək həssaslığa malik Xoll çeviriciləri SSRİ Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisində qızıl medala layiq görülmüşdür. Həmin elementlərdən meteoroloji informasiya yağın vasitə kimi "Meteor" adlı peykde istifadə olunmuşdur.

Elektron kompası da Hacı müəllimin rəhbərlik etdiyi şöbənin məhsuludur. Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi İdarəsinin mütəxəssisləri tərəfindən aparılmış sınaqlardan sonra elektron kompası əsas navigasiya cihazı, yəni gəmilərin hərəkət istiqamətini yüksək dəqiqliklə təyin edən cihaz kimi tətbiq edilmişdir.

Hacı müəllim uzun illər SSRİ-nin bir sıra aparıcı elmi mərkəzləri ilə sıx əməkdaşlıq etmişdir. O, 40-dan artıq elmi əsərin müəllifidir və bir sıra

HACI HACIYEV - 70

beynəlxalq konfranslarda elmi məruzələrlə çıxış etmişdir.

1999-cü ildən Milli Aviasiya Akademiyasının Aviasiya radiotexnikası və elektronika kafedrasında dosent vəzifəsində çalışır.

Sadə və təvazökar insan olan Hacı müəllim hazırda tədris prosesi ilə yanaşı təy-yarələrin uçuşlarının təhlükəsizliyini təmin edən elektron cihazların yaradılması istiqamətində elmi işlərini davam etdirir.

Əziz dostumuzu 70-illik yubileyi münasibətilə təbrik edir, ona möhkəm cansağlığı və müəllim kimi sərəfli isində uğurlar arzu edirik.

Benyaməddin DAVUD,
Bakı Dövlət Universitetinin dosenti.

Хъсанвилерихъ ялиз, чтин къени крални акъуллу амалралди рикIера гел тур инсанар халкъди рикIелай ракъурдач. КцIар райондин Яргун дерадин хуьрера инсанри къедалди са касдин тIвар гъурметдалди къада. Алатай асирдин 30-йисарин репрессиядик акатай Дашидемир Аллагъвердин хъи эфендиди хъиз инсанрин рикIера Аллагъдиз икрамдай гьиссер куьIуьрункай, лукъманди хъиз вишералди начагъбуруз чара авуна кIвачел акъалдаруникай ихтилатда. Ада вичин гьилералди набататрикай гъазурай дарманрин куьмекдалди шумудни са инсанар кьиникъдин гьилай вахчунай. И муьмин ва умун кьилихрин касдин хъсанвилери адаз халкъдин патай гъурмет ва нуфуз гъанай.

Истанбулда вичи дережадин чирвилер къачуна эфенди хъиз ватандиз хтай, гъакъисагъвилелди инсанриз къуллугъ авур Дашидемир вучиз репрессиядик акатнай? И суалдиз чна гьикъван вахт тир жсаваб жсагъуриз.

И карда пиралви жегьил, Азербайжандин Архитектурадинни Эцигуьрун Университетдин II курсуна кIелзавай Анар Абдулкеримова чаз куьмек гана. Ада Бакудин Сабуьни поселокда Дашидемир хтул яшамши жезвайди лагъана ва чун адан кьилив тухвана.

Вичин 80 яшар хъанвай Аллагъверди Зебиюллагъан хва Аллагъвердиева 60

ДАШДЕМИР ЭФЕНДИДИН СУРАКЪДА

ИНСАНАР, КЪИСМЕТАР

йисуз датIана гъуьлрал кIвалахна. 20 йисуз ам балугъчийрин гимидин капитан хъана. Яргъал йисара Азербайжандин НафтIадин Компанидин хатасузвиллин идарадин седридин заместителвиле кIвалахай и кас гила пенсиядиз фенва. Веледар динжарна, хтулрин буба хъанвай Аллагъверди халудин уьмуьрдин юлдаш са шумуд йис инлай велик рагъметдиз фена. 60 йисуз вичихъ галаз санал уьмуьр гъалай дишегълидин чаравилиз эхун четин ятIани, руьгъдай аватзавач ам. 80 йиса аваз машин гьалзавай, кIел-кхъинал рикI алай, вичихъ гзаф дустар авай и инсан халисан аристократ я. "Самур" газетдални гзаф рикI ала адан. Са цIарни тутуна кIелда ада газет.

Вичин бубадикай ада икI лагъана:

- Дашидемир Аллагъвердин хва Дагъустандин Ялцугърин хуьре дидедиз хъана. Адан аял вахтар КцIар райондин Пирал хуьре фена. Туркияда диндин ва медицинадин рекъай чирвилер къачур ам эфенди хъиз Пиралдал хтанай. Адан регъбервилек кваз хуьре зурба мискIин эцигнай. Къуръан хуралай чидай, ам аваздалди кIелдай касди. Дашидемир гъакIни лукъман хъиз сейли тир. Набататрикай жуьреба-жуьре дарманар гъазурдай. Адан кIвалин са утагъда аптека, мукъуь утагъда начагъбуьр къабулдай чка туькIуьрунай. Вишералди инсанар сагъар хъуьур адахъ халкъдин арада чIехи нуфуз авай. Идакай кичIе хъайи ламатI ксари "кулак" тIвар илитIна ам къаз ганай. И карди инсанриз кIевелай эсернай, вучиз лагъайтIа даим масабурун къайгъуйрик гелкъвей и касдихъ са чIиб чил къванни авачир.

Ам Бакудин дустагъханада тунай. Эхирни Узбекистандин Диндин Идардин (а чIавуз Азербайжанда ихътин идара авачир) кьиле авайбурун тIалабуналди судди адан кардиз цIийи кьилелай килигнай, ам тахсирсуз тирди субут хъанай. ГъакI ятIани адаз ватандиз хъфидай ихтияр ганачир. Дашидемир Узбекистандиз, гъанайни Меккедиз рекъе гъатнай ва гъана рагъметдиз фенай. Ада эцигиз тур мискIин лагъайтIа, чукIурнай.

Аллагъверди халуди ихтилат давамарзава:

- Дашидемир къурла адан папаз Шемиятаз 5 аял авай: Зебиюллагъ, Садикъуллагъ, Бедруллагъ, Камилат ва Маилат. Абурукай тек са Зебиюллагъ-

ан гьил фав агакънавай. "Кулакдин хва" хъиз гъамни къаз кIан хъайила, Нежефхуьрел муаллимвал авур Миржафер Багъирова жегъилдиз катиз куьмек ганай.

Гуьгъуьнлай зи буба Зебиюллагъа Чемберекентда, Девечидин хуьрера, и райондин меркезда мектебрин директорвиле кIвалахнай. Зебиюллагъ Дашидемир хва Аллагъвердиев Азербайжанда сифте яз "Лайихлу муаллим" тIвар къачур ксарикай я. Ватандин ЧIехи дяведин вахтунда ам Манкъулидхуьруьз ракъурнай, гуьгъуьнлай вичин хайи хуьруьз - Пиралдал хтанай. Зебиюллагъа вичин стхярни вахар кIвачел акъалтIарна абуруз бубавалнай. Шемият лагъайтIа вичин 80 яшар хъайила рагъметдиз фенай.

И несил зегъметдал рикI алай, чирвилерихъ ялдай несил я. Аллагъверди халудин рухварни чIехи бубадал атанва. Абурукай сад полковник, сад гъуьлерин капитан, мукъуьди адвокат я. Абуьрад мад са кардалди чешелу я: лезги кьилихралди, гаф чинал лугъуналди, лезгивилел дамахуналди.

Аллагъверди халудивай чна "Самур" кIелзавайбуруз агъсакъалдин гаф лугъун тIалабна. Адан гафар рикIелай тефирбуьр я:

- Вичин ватандални вичин миллетдал дамахиз тийижирди бахтсуз я. Цал уьцIей кIвал, гурмагъ авачир къул хъиз я ам. ЧIал гъар са инсандин къетIенвал я. Адан къадир авачирди бегъем инсан туш. Хайи чIалан къадир хъухъ, адал дамахиз алакь!

Эмин АЮБОВ

Вилиз акурди,
рикIи чIугурди хъсан
Лезги халкъдин мисал

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ФАМИЛИЯР ГЫКИ ДЕГИШАРДА?

Эхиримжи вахтара газетри кхъизвайвал, чи республикада фамилийрин форматар дегишарун патал гъазурвилер аквазва. Азербайжандин Милли Илимрин Академиядин патав тешкил хъайи хуси комиссияди и кар кылиз акъудун паталди концепция гъазурнава. Гъеле 1993-йисуз фамилияр девлетдин члалав къадайвал гуьнгъуна хтун патал къанун къабулна.

Милли Межлисдин медениятдин комитетдин кыл Низами

Жаферова лугъузвайвал, ватандашривай чпин фамилийрин "-ов", "-ев" эхирар "-лы", "-ли", "-лу", "-луь" эхирралди дегишариз жеда. Фамилияр "-заде", "-огълу", "-кызы" гафар алава авуналди, эхирар галачизни кхъиз жеда.

Фамилийрин милли формат цийи концепция тестикъ хъайидалай къулухъ кардик кутада.

Гъа инал лугъун хъи, фамилияр дегишарун чи республикада яшамыш жезвай маса миллетрин

векилриз талукъ туш. Низами Жаферова малумат гайивал, фамилийрин милли формат маса миллетар патал фикирда къувач. И барадай ада икI лагъана: "Урусрихъ, украинвийрихъ, гуржийрихъ ва маса миллетрин векилрихъ вири дуньядиз таниш тир чпиз махсус фамилийрин формат ава. И концепция маса миллетрин векилриз талукъди туш."

Керим ГЪАЖИАГЪМЕДОВ

Чил хуьх, чIал хуьх,
тIвар хуьх.

Лезги халкъдин мисал

КВЕЗ ЧИДАНИ?

739-йисуз арабрин сердер Мегъамед ибн Марвана лезгийрин ва Дагъустандин маса халкъарин чилер чапхунадалай къулухъ чкадин агъалийри Марваназ гъар йисуз агъадихъ галай харажар гузвай: Серирди (аваррин уьлкведи) 1500 жегъил гада, 500 иер руш ва 100 агъзур муdd (са муdd 0,6 кг я - М.М.) къуьл, Туманди (лакрин уьлкведи) 150 руш, 50 иер гада ва 20 агъзур муdd къуьл, Хамзинди (къумукърин уьлкведи) 500 жегъил гада ва руш, гъакIни 30 агъзур муdd къуьл, Лазганди (лезгийрин уьлкведи) 20 агъзур муdd къуьл, Табасараншагъди (табасаранвийрин уьлкведи) 10 агъзур муdd къуьл.

◆ ◆ ◆

1131-йисуз Дербентда хъайи араб тарихчи Абу Гъамид Мугъаммад ал-Гарната и шегъердин агъалияр 978-1024-йисара яшамыш хъайи араб алим ал-Магъамилидин "Ктаб ал-Мукни" эсердихъ галаз танишарнай. Ада Дербентдин эмиррикай ва межлисдикай (мектебдикай) ихътин малумат ганай: "И эмирди зи регъбервилик кваз ал-Магъамилидин "Хуш къведай ктаб" кIелзавай. Ам са шумуд чIалал рахазвай: лезги, табалан, филан, закалан, къайтагъ, къумукъ, серир, алан, асс, зерихгерен, туьрк, араб, фарс чIаларал. Зи машгъалайра жуьреба-жуьре халкъарин векилри иштиракзавай ва ада ктабдин мана гъар халкъдин вичин чIалал ачухарзавай."

Чи тIвар-ван авай алим, тарихдин илимрин доктор, профессор Амри Шихсаидова вичин 2008-йисуз Магъачкъалада чапдай акъудай "Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана" ктабда а чIаларин тIварар икI ачухарнава: филан-акуша ва я цудахар чIал, закалан-урихин диалект, серир-авар чIал, алан ва асс-осетин чIал, зарихгерон-кубачи чIал. Аквазвайвал, XII асирдин эвелра Дербентда 13 халкъдин векилар яшамыш жезвай.

◆ ◆ ◆

Араб тарихчийри юкъван виш йисара яшамыш хъайи лезги алимрикай марагълу малуматар ганва. Абуру Агъмед ибн ад-Дербендидай, Гъаким ал-Лезгидикай, Абу-л-Валид ал-Гъасан ад-Дербендидай ганвай малуматар чпихъ ялдайбур я.

... Багъдатдин факъигъ Абу Умар Усман ибн ал-Мусаддид ибн Агъмед ад-Дербенди, Багъдатдин факъигъ хъиз машгъур я. Вучиз лагъайтIа ам са вахтунда Багъдатда хъана, Шейх Абу Исгъакъвай ихтиярар хуьдай илим чирна. Ахпа факъигъ хъана, гъадисрихъ (Мугъаммад пайгъамбардин гъерекатрикай ва гафарикай гъикайрихъ) яб акална. Ам 500-йисалай къулухъ кена."

Египетдин машгъур алим Жамаладдин Абдууррагъман ал-Аснавидин "Табакат аш-шафиийа" ктабдай.

Къейд: Вич 1106-йисалай гуьгъуьниз рагъметдиз феи Усман ад-Дербенди машгъур шейх Абу Исгъакъ аш-Ширазидивай чирвилер къачурдалай къулухъ алим хъанай ва ада Багъдатдин факъигъвили (къанундин рекъай ихтиярар хуьдай алимвили) дережа къачунай.

ЧИ ФАМИЛИЯР ГЫХЪТИНЪУР ТИР?

Лезги чIала антропонимик материалдив къадайвал баян гайитIа, фамилия са кас масадбурукай чара авун паталди адан хуси тIварцихъ акалдай тухумдин тIвар я. Дегъ чIавара лезгийри анжах тIварцихъай менфят къачудай, абурухъ фамилияр авачир. Чи машгъур алим, филологиядин илимрин доктор, академик Ражидин Гъайдарова вичин 1996-йисуз Магъачкъалада урус чIалал чапдай акъудай "Лезги ономастикадиз гъахъун" ктабда кхъенвайвал, фамилия лезги антропонимда цийи дережа я.

Юкъван виш йисара лезгийри фамилия хъиз дидедиз хъайи чкадин ва бубадин тIварцихъай менфят къачуз гатIунна. Месела: **Куьре Мелик, Зейнаб Хинев, Мутай Тамалан, ШакI ЧулуькIан** ва икI мад. Хуьруьн тIварцихъай XIX виш йисан эхирралди менфят къачузвай: **Куьчхуьр Саид, СтIал Саяд, КIири Буба, Ахцегъ Гъажи, Цилингви Бука, Эмиралли Тигъиржалви** ва икI мад. Гъа инал лугъун хъи, чна менфят къачур "-ви" суффикс фарсарин "-ви" дилай тафаватлу я. Чи "-ви" "иви" гафуникай арадиз атан-

вайди я. Месела, "дигагъви" лагъайла им Дигагъдал яшамыш жезвайбурун ивидикай тир кас лагъай чIал я.

Са вахтунда чна фамилия хъиз бубадин тIварцихъай менфят къачунай. Месела: **Эмираслан Гъанидин, Букар Халикъан** ва мсб. Алатай асирдин юкъваралди и формат кардик квай. Мектебдиз физвай аялрин тIварарни гъакI кхъидай: **Рамазан Агъмедан, Секнат Мегъамедан, Гъажидин Али**. Ихътин гъалара бубадин тIвар гъамиша талукъвили падежда жезва. XIX виш йисан документрай чаз бубадин тIвар талукъвили падежда авачиз кхъенвай форматни малум я. Месела, 1864-йисан майдиз Куьре округдин идаради КIири ва КIутлу хуьррин сергъатар тайинардай документда КIутлуьн комиссиядик Мегъамед Абдурагъим, Фетали Хамет хътин ксарни галайди малум жезва.

Урусри Къафкъаз къуна, инин халкъар муьтIуьгъарайдалай къулухъ чпин модель кардик кутуна. Дагъустанда чи фамилияр "-ов (-ев), "-ова (-ева)" суффиксралди кхъена. Месела: Зухра Юсуфовна

Алиханова. Са вахтунда урусри гъам Дагъустанда, гъамни Азербайжанда чи фамилияр "-огълы", "-кызы" хътин азербайжан гафар алава авуна кхъена. ИкI тирди XIX виш йисан документрайни малум жезва. Мисал яз 1865-йисуз урусри тукIуьрай Самур округдин Докъузпара наблухдин Къуруш, Ихир ва маса хуьрерин хизарин сиягъар къалуриз жеда.

Урусрин ихътин чIуру сиясатди арадиз гъайи татугайвилериз килиг тавуна, фамилийрин лезги формат вилик фена ва "хва", "хтул", "штул" хътин гафар алава авур моделар арадиз атана. Месела: **Мегъамед Гъасанан хва, Туфикъ Веледахтул, Акпер Багъиранштул** ва мсб. Гъа са вахтунда тухумдин тIвар акалнавай моделни арадиз атана. Месела: **Агъмед Нагъийрин, Тирана Рамазанрин, Гъажийрин Али, Гъасанрин Керим** ва мсб.

Чна фагъумзавайвал, гележегда лезгийрин фамилийрин цийи форматдикай, яни ихътин моделрикай халкъди генани гегъенидиз менфят къачуда.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ЭКУЪН ХИЙИР

Са шумуд йис инлай вилик зун Бакудин Сураханы райондин Къарачухур поселоқдин са лезги мягъледа яшамыш жезвайбуру хайиди хъиз, хушвилелди къабулнай. Гъа ч'авалай чи арада дуствилин алакъяр аради атана ва и дуствал къедалди давам жезва. Поселоқдин са шумуд мягъле къылай-къылди лезги хизанрин къвалерикай ибарат я. Ина цал-цлав агудна эцигнавай къвалерни т'имил авач. Са бязи гъятра са шумуд лезги хизанди яшамышзава. Гъавилай абурун сад-садахъ галаз алакъярни мягъкембур я. Мел-межлисар, мярекар, суварар санал къиле тухуда абуру.

Са кардал иллаки тафаватлу я къарачухурвиар. Чи халкъдин гъаф адетар хуэвайвилай къенивилин, мердвилин къылихар ава абурухъ. Хизанра лезги ч'алалди рахада, дат'ана чи милли хуэрекар тир хинк'арар, цк'анар, афарар, ашар, хъран фар ч'рада. Дишегълийриз лагъайт'а, дегъ ч'аварин манияр, бендер, къисар, махар хъсандиз ч'ида. Шад межлисрин береда къуншияр санал къват'и жеда, вирида санал маниярал

илигда, нупадалди бендер лугъуда. Лезги таватрикай Гуьлжа-гъана, Якъута, Марията межлисрал абуру гъида.

17 йис инлай вилик мягъледин жегъилри лезги демерин бине кутуна. Шумуд йисар я а демери лезгийрин умуьрдихъ дад кутаз. Гъайиф хъи, гила демер къери хъанва. Нянилай пакамалди давам жеда лугъуз "Экуьн хийир" лугъудай т'вар эцигнавай абуру и межлисал. Мягъледа цайдай, адан къерехда рушарини гадайри "Лезгинка" дал къуьлердай. Къуьзубур, патан мягълейрин инсанарни агатдай абурув. Межлис гурлуз фидай, югъ мус ахъа хъанат'ани чир жедачир.

Йисар алатнава. Деминин бине кутур жегъилар гъармад санихъ фенва. Межлисдихъ эвелан гурлувал галамачт'ани, ам гилан жегъилри дава-

марзава.

И мукъвара ван хъайи са хабарди зун гъаф шадарна. Демерал чан хканва къарачухурви лезгийри. Къвердавай марагълуз ва гурлуз физва, руьгъ хкажзава "Экуьн хийир" лугъудай лезги демини.

Аваз хъурай чи лезгийр лугъуз-хъуьрез. Абурун мягълеяр суварин майданриз элкъуьрай.

Роза ГЪАЖИМУРАДОВА

ГАФАЛАГ

- Кум - тини алк'ун тавун патал ягъадай гъуьр
- Куркур - гъвеч'и зенг
- Курт'ун - регъвей гъуьр къватъ жедай чка (регъве)
- Курум - ми хъи цин ст'ал
- Курус - даклан, таклан (антоним "турус").
- Кури'ун хъун - цурун къаб пехир хъун
- Курч - хъенч'ин
- Кут - куткун
- Кучур хъун - нек гъаф экъи хъун
- Къуькъл - мук'лур
- Къуьлеь - чк'ай, къеркъет'и
- Къундел - алгъун
- Къунтуь - мурз алачир (нажах, чук'ул)
- Къуьс гун - 1) тфу гун; 2) акъул гун
- Къуьсуьл - 1) кфил; 2) гъилин къараб
- Къуьсуьс - вилерикай карагун
- Къуьх - 1) къир; 2) юкъ агъузун
- Къуьштуьруьг - къал акъуддай кас
- Квагъун - къвачер яргъи авун.
- Камз - къушар къадай желедин са жуьре
- Кашк'лум - кендирагъ, къир
- Кашт - пегъриз, диета
- Квар - ник'ин часпар чирун патал эцигдай къван
- Кваранцай - сив гъвеч'и, юкъ гъяркъуь гет'е
- Келхуьн - элхен-гелхен (вацран т'вар)
- Килац - къулац
- Киман - ким
- Киран хъун - рик'из таклан хъун
- Къавлит - пек, алух
- Къаг - 1) къакъар 2) къен ич'и карч
- Къагун наштар - гапур, чук'ул
- Къадъараг - рагъалаг
- Къайс - къайи дагъар
- Къакал - бокал
- Къаллаж хъун - ризкъидикай къеве гъатун
- Къалчамаг - техилдиз зиян гудай векъ
- Къамбур - ч'ехи къус
- Къандалай - гъвеч'и итим
- Къаргъу - хъутурдин са жуьре
- Къари - къуьнтеб

Къиблепатан Дагъустандин Гелхен хуьрай гафар къват'айди профессор Ярали Яралиев я.

ДУЪНЪЯДИЗ СЕЙЛИ Я

Урусатда яшамыш жезвай т'вар-ван авай лезгийрин т'варар гъисабна куьтягъиз жеч. Абурукай садни Москвада "Мемар" ООО-дин проектринни эцигунрин фирмадин къилин архитекторвиле къвалахзавай Гъажимурад Шугаев я. Вичин ери-бине Ахъегъай тир ам 1940-йисуз Бакуда диделдиз хъана. Ина Политехнический Институтдин архитекурадин факультет акъалт'арай ада республикада ч'ехи къуллугъар тамамарна. Баку шегъердин Бетмишунрин идарадиз регъбервал гайи Гъ.Шугаева Азербайжанда хъсан гелер туна. Ада Бакуда гъуьлуьн патав эцигай ВДНХ-дин комплексдиз, Ленкоранда Гъези Аслановаз, Маштагъада Мамедяроваз хкажай гуьмбетрин проектриз гъукуматди ч'ехи тир къимет гана.

Бакуда эцигай "Арка банкдин", "Азеригазбанкдин", "Каспиан", "Бабиль" офисрин, Исламдин медениятдин меркез "Иршад", гъаф мертебайрин яшайишдин къвалер адан алакъярнин ва зегъметдин бегъер я.

2001-йисалай Москвада яшамыш жезвай Гъ.Шугаев ина эцигнавай алишверишдин офисринни мугъманханадин "Славянский мир" т'вар ганвай комплексдин, Звенигородский шегъерда мугъманханадин комплексдин проектрин автор я.

Гъ.Шугаев лезги архитектура вилик тухузвай проектрин автор хъизни сейли хъанва. Ада Къибле Дагъустандин Докъузпара района эцигун патал гайи Эренлардин диндинни ибадатрин комплексдин, Шарвилдиз талукъарнавай музейдин комплексдин проектар чи милли архитектурадин къет'енвални надирвал къалурзавай зурба эсерар я.

Гъажимурад Шугаев 300-далай гъаф проектар тамаруналди, 40-далай виниз гъейбатлу гъар жуьредин дараматар хкажуналди неинки Азербайжандани Урусатда, гъак'и вичин эцигунрин зурба гелер тунвай Туркияда, Вьетнамда, Иранда, Люксембургдани сейли я. Вич Рагъэкъеч'дай Патан Уьлквейрин Архитекурадин Академиядин гъакъикъи член-корреспондент, Азербайжандин лайихлу архитектор, Халкъарин Академиядин профессор, Россиядин Архитекурадин Илимрин Академиядин меслятчи тир Гъажимурад Шугаеван алай йисан майдиз 70 йис тамам жеда. Чна адаз чандин сагъвал ва ц'ийи агалкъунар т'алабзава, адалди дамахзава.

Гъажимурад АСКЕРОВ,
Али ВЕЛИБЕГОВ,
Магъмуд ИСАЕВ ва мсб.
Москва шегъер.

ОБЪЯВЛЕНИЯ

По просьбе многочисленных читателей, редакция газеты "Самур" организует курсы лезгинского языка. Первый урок состоится 12 февраля 17⁰⁰ часов.

Контактный телефон: 432-92-17.

17 февраля редакция газеты "Самур" проводит круглый стол для лезгинских студентов, обучающихся в вузах Азербайджана, на тему "Роль народных традиций в формировании мировоззрения молодежи". Желающие принять участие могут обращаться по телефону: 432-92-17.

Компания объявляет вакансию на должность офис-менеджера. Требуется девушка в возрасте 22-25 лет с высшим образованием, с хорошим знанием азербайджанского, русского и английского языков, основных компьютерных программ. Приветствуются начальные знания по бухгалтерии. Просьба высылать свое резюме по адресу: office@metak.az

Тел: 437-99-39.

Hər şəkil bir tarixdir

Qusar şəhərinin yaxınlığında yerləşən Köhnə Xudat kəndində özəlləşdirilmiş 15 sot torpaq sahəsi satılır. Bar verən meyvə bağı var. Qiyməti 15 min manatdır.

Tel.: /050/ 310-61-00,
/012/ 569-85-96

← Bu şəkli redaksiyamıza Bakı şəhərindəki 3 saylı stomotoloji klinikanın həkimi Səlim Rəhimbəy oğlu Tağıyev təqdim etmişdir. 1928-ci ildə çəkilmiş şəkil-dəkilər qusarlılardır. Onlardan kimləri tanıyırsınız? Xahiş edirik bizə yazın.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

"Samur" qəzetinə hər zaman abunə yazılmaq olar. Bunun üçün telefonla ünvan bildirmək kifayətdir. Ödəniş ayda bir dəfə poçtalyon vasitəsilə edilir. Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin sakinləri aşağıdakı telefonlara zəng çala bilərlər:

"Qaya" mətbuat yayımı - 441-35-33
"Ekspress elita" yayımı - 437-28-10 (Bakı)
4-26-90 (Sumqayıt)

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

"Samur" qəzeti redaksiyasının kollektivi Bacıxanım İsayevaya oğlu

Tahirov Rafiq Əzim oğlunun vaxtsız vəfatından kədərli olduğunu bildirir və dərin hüznü başsağlığı verir.

САМУР

Главный редактор
Седает Керимова

Адрес редакции: AZ 1073 Баку, Метбуат проспекти, 529-й квартал, Издательство "Азербайджан", этаж 3, каб. № 101.

www.samurpress.com

админ.сайта: admin@samurpress.com
e-mail:sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет

26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета

зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581

Тираж: 2000

Заказ: 425

Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"